

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

КАФЕДРА СТАТИСТИКИ

**«СТАТИСТИКА – ІНСТРУМЕНТ СОЦІАЛЬНО-
ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ»**

ЗБІРНИК НАУКОВИХ СТУДЕНТСЬКИХ ПРАЦЬ

ВИПУСК 3

Частина II

**Одеса
2017**

ПРОЦЕС ДЕМОГРАФІЧНОГО СТАРІННЯ: СУТНІСТЬ, ОСОБЛИВОСТІ ТА НАСЛІДКИ У КРАЇНАХ СВІТУ

Бесп'ята З. І.¹, Підгорний А. З.²

¹ – студент, кафедра статистики,

² – канд. екон. наук, професор, кафедра статистики
Одеський національний економічний університет, м. Одеса

АНОТАЦІЇ

Бесп'ята З. І., Підгорний А. З. Процес демографічного старіння: сутність, особливості та наслідки у країнах світу. У статті аналізується процес старіння населення. Відзначається, що процес старіння населення йде двома шляхами: як «зверху», так і «знизу». Розкриваються основні чинники, що зумовили цей процес. Дається порівняльна характеристика старіння населення в економічно розвинених країнах. Характеризуються демографічні та соціально-економічні наслідки цього процесу. Обґрунтовано основні напрями вдосконалення соціальної політики в Україні.

Ключові слова: старіння населення, пенсійна система, ступінь демографічної старості, система охорони здоров'я, соціальна політика.

Беспятая З. И., Подгорный А. З. Процесс демографического старения: сущность, особенности и последствия в странах мира. В статье анализируется процесс старения населения. Отмечается, что процесс старения населения идет двумя путями: как «сверху», так и «снизу». Раскрываются основные факторы, обусловившие этот процесс. Дается сравнительная характеристика старения населения в экономически развитых странах. Характеризуются демографические и социально-экономические последствия этого процесса. Обоснованы основные направления совершенствования социальной политики в Украине.

Ключевые слова: старение населения, пенсионная система, степень демографической старости, система здравоохранения, социальная политика.

Bespyataya Z. I., Podgorniy A. Z. The process of demographic aging: the essence, characteristics and consequences in the countries of the world. The article analyzes the aging of the population. It is noted that the aging of the population goes in two ways: both "from above" and "from below." The main factors that determined this process are revealed. Comparative characteristics of population aging in economically developed countries are given. Characterized by the demographic and socio-economic consequences of this process. The main directions of improving social policy in Ukraine are substantiated.

Keywords: population aging, pension system, degree of demographic aging, health system, social policy.

Бесп'ята, З. І. *Процес демографічного старіння: сутність, особливості та наслідки у країнах світу* [Текст] / З. І. Бесп'ята, А. З. Підгорний // Статистика – інструмент соціально-економічних досліджень : збірник наукових студентських праць. Випуск 3. Частина II – Одеса, ОНЕУ. – 2017. – С. 6 – 11.

*Проблема старіння – це зовсім не проблема, а лише песимістичний погляд на найбільший триумф людства.
Ф. Ноустейн, американський демограф*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Феномен «сивіючого населення» сформувався у другій половині ХХ ст. В давнину і в середні століття старість була надзвичайно рідкісним явищем: аж до ХVІІ ст. тільки 1% людей досягав 65-річного віку. До початку ХІХ ст. цей показник підвищився до 4%. Надалі на підвищення тривалості життя в промислово розвинених країнах вплинув комплекс факторів: значні досягнення в галузі охорони здоров'я особливо шляхом боротьби з інфекційними та іншими захворюваннями, поліпшення харчування, вдосконалення медичного обслуговування і підвищення інших складових якості життя населення. У 1950 р. літні люди у віці 60 років і старше становили 8% світового населення, у 2000 р. – вже 10%. Сьогодні, за оцінками демографів, близько 70% населення Західної Європи живе понад 65 років, а 30-40% – більше 80 [5].

Старіння населення як об'єктивний результат еволюції демографічних процесів – найістотніша риса довготривалих змін у віковому складі населення. Видатний французький демограф-аналітик Альфред Сові назвав старіння населення «найменш спірним, найпростіше вимірюваним, найбільш послідовним у своєму розвитку, найбільш пристосованим для прогнозування і, мабуть, найбільш важким за своїми наслідками» [1 с. 20].

Україна наразі належить до тридцяти країн світу з найстарішим населенням. На тлі загального зниження чисельності населення у нашій країні його старіння в найближчі десятиріччя прогресуватиме, адже невдовзі саме особливості наявної вікової структури діятимуть у бік значного збільшення частки людей похилого віку. Потрібні неординарні зусилля для адаптації суспільства до цього глобального процесу трансформації демографічних структур, щоби ситуація не перетворилась на так звану «кризу старіння», яка загрожує країнам з низькою народжуваністю.

У близькому ж і віддаленому майбутньому старіння населення залишатиметься важливою проблемою для України, особливо якщо врахувати сучасний і очікуваний негативні впливи на його віковий склад міграційних процесів, епідемії туберкульозу і ВІЛ/СНІДу, найбільших втрат від яких зазнають групи молодого і середнього працездатного віку [1 с. 22].

Аналіз досліджень і публікацій останніх років. Демографічні проце-

си в суспільстві, проблеми відтворення населення і структури вікових груп досліджувались у роботах українських демографів. Вивченням соціальної політики і соціального захисту населення з використанням різних підходів до її структури і змісту нині займаються такі українські вчені, як: В.Бідак, Н.Борецька, І.Гнибіденко, Т.Кір'ян, В.Куценко, Е.Лібанова, О.Макарова, В.Мандибура, В.Новіков, О.Новикова, О.Палій, В.Скуратівський та ін. Безпосередньо старінню населення, його численним і різноманітним наслідкам та перспективам присвячено значну кількість робіт зарубіжних учених та досліджень міжнародних організацій, зокрема ООН та Світового банку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на велику увагу багатьох вчених, міжнародних організацій до проблеми демографічного старіння, специфіка та його соціально-економічні наслідки в країнах, які проходять складний етап трансформації, досліджена недостатньо.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю формування нових теоретичних уявлень, методології розвитку соціальної політики в Україні та світі, адекватної новим соціально-демографічним змінам та сучасним економічним умовам.

Постановка завдання. Мета статті – обґрунтувати суспільну проблему з розвитку методології формування соціальної політики з урахуванням процесу старіння населення; виявити основні напрями національної стратегії удосконалення соціальної політики в умовах старіння населення України та світу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Процес старіння населення захопив не тільки розвинені країни, але і багато тих, що розвиваються, перетворившись в глобальну проблему.

Швидкість демографічного старіння в різних країнах різна. Спочатку вона була невеликою, що залишало країнам досить часу для адаптації. Наприклад, у Франції демографічний перехід розтягнувся більш ніж на сто років. Зате в Японії аналогічні демографічні зрушення відбулися майже в п'ять разів швидше [2]. Неухильний процес старіння населення висуває серйозні вимоги до сьогоденішніх систем медичного і соціального обслуговування. Ці вимоги ще більше зростуть у міру старіння суспільства. Однак старіння суспільства не є загрозою його розвитку. Прикладом цього може служити нинішній досить високий рівень розвитку Японії – однієї з найбільш розвинених країн світу нарівні з країнами Європи, Північної Америки, Австралією і Новою Зеландією. У Японії за останні 44 роки число людей у віці 100 років і старше збільшилася більш ніж в 200 разів і досягла 32 тисяч чоловік! Тут же найвищий показник середньої тривалості життя на Землі – 82 роки [3].

Старіння населення є результатом тривалих демографічних змін, зрушень у характері відтворення населення, народжуваності і смертності та їх співвідношень, а також, частково, міграцій.

Розрізняють два типи старіння населення:

1) старіння «знизу», яке відбувається через постійне скорочення чисельності дітей внаслідок зниження народжуваності;

2) старіння «зверху», що викликано збільшенням числа літніх і старих людей через скорочення смертності в старших віках і збільшенням середньої тривалості майбутнього життя.

Частково на вікову структуру населення впливає міграція. Їдуть звичай молоді, а залишаються старі. В результаті в місцях прибуття населення «молодшає», а у місцях вибуття – «старіє».

Найбільш високим рівнем демографічної старості характеризуються країни Західної Європи (в Італії та Німеччині питома вага населення 60 років і старше складає 27%, у Фінляндії – 26%, в Греції та Швеції – 25%) і Японії (32%) [4]. Їх населення ставиться до інтенсивно старіючим націям. Так, у другому десятилітті XXI століття частка людей похилого віку в країнах Західної Європи досягне піку, бо в літній вік вступають покоління, які народилися в період останнього «бебі-буму» (1946-1964 рр.)

Причини старіння населення в країнах Західної Європи, з одного боку, пов'язані зі спадом народжуваності та зменшенням частки дітей і молоді, а з іншого – зі зростанням тривалості життя, яка перевищила 82 роки (2015).

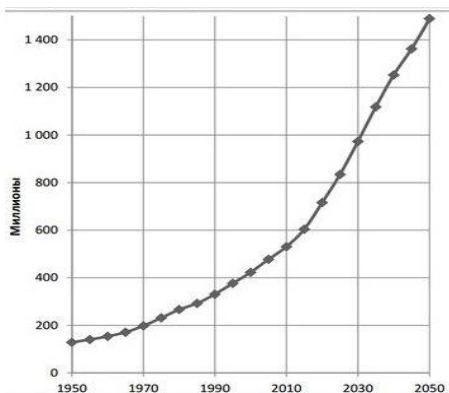

Рис. 1. Зростання глобальної чисельності осіб пенсійного віку (старше 65 років), 1950-2015 рр., із середнім прогнозом ООН до 2050 р.

Джерело даних: UN Population Division 2015.

Як ми бачимо, особливо швидко зростання глобальної чисельності осіб пенсійного віку буде відбуватися саме в найближчі 20 років, коли за цей історично невеликий відрізок часу його чисельність практично подвоїться, збільшившись майже на 600 мільйонів і в цілому помітно перевищила мільярд чоловік.

Проте особливо стрімке прискорення буде спостерігатися для глобальної чисельності осіб старше 80 років. Якщо число осіб пенсійного віку до 2050 р. приблизно подвоїться, то кількість літніх людей старше 80 років практично збільшиться, порівняно ж з 1950 р. їх чисельність до 2075 р. зросте майже у 50 разів (див рис. 2).

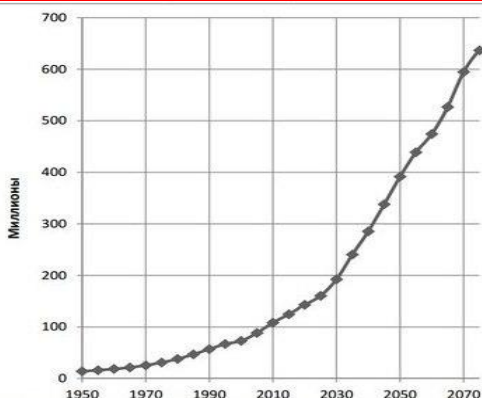

Рис. 2. Зростання глобальної чисельності особливо літніх людей (старше 80 років), 1950-2015 рр., із середнім прогнозом ООН до 2075 р.

Джерело даних: UN Population Division 2015.

Прогресуюче старіння населення завжди тягне за собою низку соціальних та економічних проблем і протиріч. Безпосереднім його результатом є усе більша невідповідність «старіючої» вікової структури наявній соціально-економічній системі, сформованій в умовах «більш молодого» населення. Подібне розбалансування загрожуватиме, окрім скорочення обсягів робочої сили та можливого уповільнення економічного зростання, також збільшенням соціальних видатків, призначених для осіб похилого віку, за рахунок інших вікових груп, зростанням фіскального навантаження, скороченням заощаджень тощо. Відтак старіння населення є найсерйознішим викликом фінансово-економічній системі, передусім сфері публічних фінансів та ринку праці. Особливий характер цього виклику пояснюється просторовою та часовою глобальністю демографічного старіння.

За висновком Міжнародної організації праці (МОП), найкращим шляхом розв'язання проблем, пов'язаних з фінансово-економічними викликами демографічного старіння, є перегляд балансу між трудовим і пенсійним життям у рамках концепції життєвого циклу, що передбачає відмову від застарілої політики обов'язковості виходу на пенсію чи інших обмежувальних заходів по відношенню до зайнятості людей старше певного віку. Зміна парадигми політики щодо зайнятості літніх людей пов'язана з двома генеральними чинниками: розширенням їхніх можливостей щодо вибору способу життя та пошуком резервів підтримки обсягу пропозиції робочої сили на ринку праці. Особливої актуальності ці чинники набувають у розвинутих країнах в умовах зростання тривалості здорового життя, коли люди старшого віку довший час зберігають працездатність, завдяки чому їхній трудовий потенціал становить цінний та продуктивний ресурс економічного зростання[1 с. 31-32, 35].

Зі старінням населення пов'язана необхідність розширення сфери медичного обслуговування, мережі медичних, геронтологічних установ,

якісної перебудови системи охорони здоров'я, оскільки основними їх користувачами є літні люди. Пенсіонерам потрібна лікувально-профілактична та соціальна допомога та їх доступність.

Старіння населення впливає на структуру матеріального виробництва і сфери послуг, змінюючи асортимент товарів і послуг відповідно до потреб літніх людей. Запитам осіб старших вікових груп повинні відповідати можливості і зручності користування засобами транспорту і т. д.

Висновки і перспективи подальших розробок. Демографічні зміни в структурі населення України та світу в цілому, роблять актуальним удосконалення соціальної політики, яка формується з урахуванням інтересів усіх вікових груп населення, всебічним використанням потенціалу людей похилого віку як активних учасників суспільного розвитку. Еволюція вікової структури суспільства неминуче проблематизує процеси старіння. Вона вимагає від суспільства не лише мобілізації матеріальних ресурсів на забезпечення літнього населення, але й конструювання інноваційної ідеології та ефективних технологій. Розробка та проведення зваженої політики може пом'якшити вплив старіння на соціально-економічну ситуацію в країні, передусім рівень держаних видатків. Зокрема, якщо будуть реалізовані продумані заходи політики у сфері пенсійного забезпечення, вжиті активні дії з фінансування довготривалого догляду і якщо зекономлені державні кошти у сфері освіти будуть спрямовані на підтримку програм, які забезпечуватимуть підвищення продуктивності. Усі ці заходи потребують ґрунтовних досліджень з урахуванням досвіду країн з перехідною економікою.

Таким чином, старіння населення – це глибинний процес, який сильно позначається на всіх сторонах життя людей. І це глобальне явище, яке торкнулося або торкнеться кожної людини в будь-якій країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ. Імперативи демографічного старіння. – К.: ВД «АДЕФ-Україна», 2014. — 288 с.
2. Сидоренко А. В. Большое старение // Наука из первых уст. – 2008. – № 1. – С. 71–83.
3. World Population Ageing. — New York: United Nations, 2007.
4. Щербакова Е. Доля населения мира 60 лет и старше составляла 11 %, в 2050 году она поднимется до 22 %, медианный возраст повысится с 30 до 38 лет. – Демоскоп Weecly, № 531–532, 12–25 ноября 2012 г. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу: <http://www.demoscope.ru>
5. «Демографическая ситуация в мире», м. Москва., 2014р. – [Електронний ресурс.] – Режим доступу: http://one_vision.jofome/230643.html
6. Підгорний А. З. Соціально-демографічна статистика: підручник / А. З. Підгорний, О. В. Самоєнкова, Ю. О. Ольвінська, К. В. Вітковська / за ред. А. З. Підгорного. – Одеса : ФОРМ-Гуляєва В.М., 2017. – 450 с.